

Notat

Til Børne- og Ungdomsudvalget

Forskningsrapport om forsøg med mindre børnegrupper i København

Børne- og Ungdomsudvalget (BUU) orienteres med dette notat om den forskningsrapport, som Københavns Professionshøjskole har lavet om forsøg med mindre børnegrupper i fire københavnske institutioner (vedlagt som bilag 1). Rapporten viser, at det ikke er de mindre børnegrupper i sig selv, der kan gøre en positiv forskel for børnene, men at det kræver, at det pædagogiske arbejde har fokus på at udvikle børnefællesskaberne. Rapporten viser desuden, hvordan stor personaleomsætning påvirker det pædagogiske relationsarbejde. To af de deltagende institutioner var ved projektets start på handleplan, mens ingen af institutionerne i dag er på handleplan.

Hovedkonklusioner i forskningsrapporten

Hovedkonklusionen i rapporten er, at for at højne kvaliteten skal arbejdet med mindre børnegrupper ske som et pædagogisk princip, hvor personalet har fokus på og lykkes med at understøtte udviklingen af børnefællesskaberne. Det kræver, at personalet er nærværende, reagerer følsomt på børnenes signaler og ud fra viden om hvert barns interesser og udviklingsbehov konkret understøtter, at børnene kommer ind i fællesskaber, der er udviklende for dem.

Det er ikke tilstrækkeligt at arbejde med mindre børnegrupper som en mere praktisk organisering, hvor der bare er færre børn i hver af grupperne i fx hver legezone. Det er således ikke den ekstra normering, der i sig selv højner kvaliteten, men den måde, den ekstra ressource bruges til at arbejde anderledes pædagogisk, der gør en forskel.

Rapporten viser eksempler på, hvor personalet bruger de ekstra ressourcer til at komme tættere på børnene og bruge viden om børnene til at understøtte børnefællesskaberne bedre. Der er også eksempler på, at personalet ikke formår at anvende de ekstra ressourcer på at skabe bedre kvalitet.

Rapporten konkluderer, at en højnelse af kvaliteten forudsætter, at:

24-05-2023

Sagsnummer I F2
2023 - 3832

Dokumentnummer i F2
3262161

Sagsnummer i eDoc
2023-0085594

Sagsbehandler
Sanne Andersen Sepstrup

- personalet har mulighed for at fordybe sig i relationen med færre børn over tid. Det udfordres bl.a. af stor personaleudskiftning
- personalet arbejder med at være responsive og følelsesmæssigt afstemte i mødet med børnene og får blik for børnenes deltagelse i børnefællesskabet
- hverdagen er organiseret med ugeplaner og personalets samarbejde er baseret på gensidig anerkendelse og dialog.

Rapporten har også set på de deltagende institutioners rammevilkår:

Socioøkonomi: De deltagende dagtilbud er blandt dem, hvor børnegruppen har den svageste socioøkonomi i København.

Andel uddannet personale: BUF har alene personaledata for de kommunale institutioner. Ud af de tre deltagende kommunale dagtilbud har to af dem en andel uddannede pædagoger på ca. 40 pct., mens den sidste har en andel på ca. 60 pct. Gennemsnittet i København er ca. 50 pct.

Personaleomsætning: I 2021 var personaleomsætningen for de tre kommunale tilbud mellem 27 og 55 pct. Det anføres i rapporten, at en stor personaleomsætning påvirker betingelserne for at arbejde kontinuerligt med relationer med børnene på stuerne i projektperioden. Manglende kontinuitet i relationsarbejdet medfører, at viden om børn mistes, at nogle børn overses og dermed ikke får den støtte til at deltage i børnefællesskaberne, som de har behov for. Rapporten vurderer også, at den lave andel af faste medarbejdere over tid i disse dagtilbud har gjort det vanskeligere at etablere faglige fællesskaber, der over tid kan styrke relationsarbejdet med børnene.

Kvalitetsudvikling i de deltagende institutioner

Fra projektets start har kvaliteten i de deltagende institutioner været varierende. En vurdering af udviklingen af de pædagogiske læringsmiljøer i perioden indgår ikke direkte i rapporten. Forvaltningen har set på de deltagende institutioners tilsyn og kvalitetsudvikling i perioden, for at vurdere, om den pædagogiske kvalitet har udviklet sig i en positiv retning.

To institutioner har i perioden været på faglig handlingsplan, men er det ikke længere. Særligt en af disse institutioner har løftet den faglige kvalitet.

Kvaliteten i de øvrige institutioner er vekslende i perioden. Ingen af dem vurderes at have så store faglige udfordringer, at de skal på faglig handleplan. Samtidig vurderes de i tilsynet at skulle tilpasse en forholdsvis stor del af deres indsatser.

Baggrund

Som en del af Småbørnsløftet blev der i København politisk afsat midler til forsøg med bl.a. mindre børnegrupper i fire dagtilbud med en høj andel af børn i socialt udsatte positioner i perioden 2019-2022.

Forsøget skulle skabe viden om, hvorvidt og hvordan arbejdet med mindre børnegrupper kunne skabe høj kvalitet i dagtilbuddene.

Der er ikke politisk afsat midler til at fortsætte eller udbrede forsøgene. Der er efterfølgende politisk afsat midler til minimumsnormeringer i budget 2022. Muligheden for at fortsætte med eller indføre mindre børnegrupper i institutioner med mange børn i udsatte positioner – som de fire deltagende institutioner – vil særligt afhænge af, hvor mange ekstra midler, de får via de sociale normeringer, jf. også drøftelsen af ny budgetmodel på dagtilbudsområdet på udvalgsrådet d. 21. juni 2023.

Bilag

1. Rapport "Mindre børnegrupper - højere kvalitet rapport"

KIP

MINDRE BØRNEGRUPPER – HØJERE KVALITET

Af Crisstina Munck, Anja Marschall og
Jonathan Jagd Hav Hermansen
Københavns Professionshøjskole

INDHOLD

INDLEDNING	2
RESUMÉ	4
Læsevejledning	6
RAMMEVILKÅR FOR FORSØGET MED MINDRE BØRNEGRUPPER	8
Socioøkonomi	8
Andel uddannet personale.....	8
Personaleomsætning.....	9
NÅR FORSØGET MED MINDRE BØRNEGRUPPER BIDRAGER TIL STÆRKERE RELATIONER	10
Når mindre børnegrupper fungerer som et pædagogisk princip – fra børnegruppe til børnefællesskab.....	11
Når voksne understøtter barn-barn-relationer og børnefællesskabet.....	14
Når mindre børnegrupper støtter børns sprogtilegnelse	16
Hverdagens organisering får betydning for relationsarbejdet – ugeplaner og kollegialt samarbejde	18
Mindre børnegrupper kan muliggøre et styrket forældresamarbejde.....	21
Opsamling	23
NÅR FORSØGET MED MINDRE BØRNEGRUPPER IKKE BIDRAGER TIL STÆRKERE RELATIONER	24
Mindre børnegrupper som legezoner styrker ikke børnenes relationer	24
Børnegrupper kan være for små, og der kan være for mange hænder	26
Personaleudskiftning påvirker relationsarbejdet – også i de mindre børnegrupper	27
Social usynlighed i mindre børnegrupper.....	28
Opsamling	31
AFRUNDING: HVORNÅR SKABER MINDRE BØRNEGRUPPER STÆRKERE RELATIONER?	32
UNDERSØGELSESDSIGN OG ANVENDTE METODER	34
Samtykke og GDPR-retningslinjer	35
LITTERATURLISTE	37

INDLEDNING

Forskningsrapporten 'Mindre børnegrupper – højere kvalitet' er udarbejdet af Københavns Professionshøjskole på baggrund af fire års følgeforskning rekvireret af Fagligt Center i Københavns Kommunes Børne- og Ungdomsforvaltning.

Som en del af Småbørnsløftet blev der i Københavns Kommune i foråret 2019 etableret et forsøg med mindre børnegrupper i fire dagtilbud med en høj andel af børn i socialt udsatte positioner. Forsøget skulle skabe viden om, hvorvidt og hvordan mindre børnegrupper kunne skabe høj kvalitet i dagtilbuddene.

Forsøget med de mindre børnegrupper er en del af Københavns Kommunes strategi om at arbejde med tidlig indsats igennem udvikling af flere højkvalitetsdagtilbud, der kan medvirke til at gøre en forskel i hverdagen for børn og familier i udsatte positioner. Det blev med baggrund i tidligere forskningsresultater indledningsvist antaget af kommunen, at børn fra en socioøkonomisk udfordret baggrund i særlig grad har behov for en god og tæt relation til personalet i dagtilbuddet. Projektet blev formuleret som et fireårigt følgeforskningsprojekt fra 2019-2022, hvor hver af de fire deltagende dagtilbud fik midler til ansættelse af et ekstra årsværk per institution til at reducere børnetallet pr. voksen på den måde, den enkelte institution fandt bedst. Det er denne indsats med et reduceret børneantal pr. voksen i de fire dagtilbud, som er undersøgt over fire år.

Formålet med denne rapport er således at bidrage med viden om, hvordan mindre børnegrupper kan øge kvaliteten af det pædagogiske arbejde i form af stærkere relationer mellem børn og mellem børn og voksne.

På baggrund af dansk såvel som international småbørnsforskning (Stern, 2000; Trevarthen, C & Aitken, 2001) ved vi, at børn må forstås som aktive medskabere af den sociale verden. Hvis man ønsker at understøtte børn i vanskelige livssituationer, er det derfor relevant at undersøge, hvordan vanskeligheder opstår og opleves af børn og familier i hverdagen, og hvordan vanskeligheder er knyttet til de betingelser, som der skabes i mødet med dagtilbuddet (Munck & Marschall, 2022; Munck, 2017; Dreier, 2008; Kousholt, 2006; Gulløv, 2004; Højholt, 2001; Andersen & Kampmann, 1988; Cosaro, 1985). Det har derfor været et formål for følgeforskningsprojektet at undersøge, hvordan det pædagogiske personale i de fire dagtilbud arbejder med mindre børnegrupper, og hvilken betydning dette arbejde har for deres relation til børnene, relationen børnene imellem og relationen til forældrene.

Undersøgelsen er foregået over fire år med to årlige observationsperioder i hvert af de deltagende dagtilbud. Under hver observationsperiode er der lavet etnografisk feltarbejde på de deltagende stuer; pædagoger og ledere er interviewet, og i projektets sidste år er der desuden lavet interviews med forældre og et mindre antal af de ældste børnehavsbørn. Sideløbende er der indsamlet statistiske data fra trivselsvurderinger, sprogvurderinger, personaleomsætning og andel medarbejdere ansat i mindst tre år.

Store dele af undersøgelsen har fundet sted under COVID-19-pandemien. Dette har haft en række konsekvenser for undersøgelsen: feltarbejdet er flere gange blevet udskudt på grund af smitte i institutionerne, børn og personale har været mere syge end normalt, og hverdagen i institutionerne har været præget af restriktioner og nye arbejdsgange. I perioder har der været meget få børn og personale på stuerne, hvilket også har bidraget til at synliggøre, hvilken betydning et reduceret antal relationer har for fællesskaber og relationer – både mellem børnene og mellem børn og voksne.

Den samlede undersøgelse er udført af tre forskere fra Københavns Professionshøjskole fra Det Pædagogiske og Samfundsfaglige Fakultet, Institut for Pædagoguddannelse og fra Institut for Ledelse, Organisation og Forvaltning. Statistiske data er indsamlet i samarbejde med Fagligt Center, Københavns Kommune.

RESUMÉ

Denne rapport analyserer forsøget med mindre børnegrupper i fire dagtilbud beliggende i boligområder med en stor andel af børn og familier i udsatte positioner i Københavns Kommune. Følgforskningen har undersøgt, hvilke mulighedsbetingelser mindre børnegrupper skaber for børns indbyrdes relationer og relationer til de voksne, samt hvilke forudsætninger arbejdet med mindre børnegrupper fordrer. Ligeledes er det undersøgt, hvornår arbejdet med mindre børnegrupper ikke virker styrkende for relationsdannelsen og ikke løfter kvaliteten af det pædagogisk arbejde.

I designet for følgeforskningsprojektet er der arbejdet med kvalitative kriterier for, hvorvidt det er lykkedes at løfte kvaliteten i de fire dagtilbud med afsæt i arbejdet med mindre børnegrupper. Den kvalitative viden er udviklet tæt på den daglige praksis og informerer om betydningen af arbejdet med de mindre børnegrupper for både børn og personale. Der er arbejdet med statistiske data primært i forhold til at beskrive rammevilkår for de fire dagtilbud.

I rapporten besvares forskningsspørgsmålene (se design i slutningen af rapporten) igennem teoretisk funderede analyseafsnit om børnene og de voksnes fælles samspil i de fire dagtilbud. I første del af analysen synliggøres det, hvornår mindre børnegrupper skaber stærkere relationer, og hvilke betingelser det fordrer. I anden del analyseres det, hvornår mindre børnegrupper ikke skaber stærkere relationer, og hvilke faktorer der forårsager dette.

På baggrund af projektets analyser kan det konkluderes, at hvis arbejdet med mindre børnegrupper skal skabe højere kvalitet i det pædagogiske arbejde, er det nødvendigt, at der arbejdes med de *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip*. Det betyder, at mindre børnegrupper ikke alene handler om organisering af børn i et mindre antal eller i legezoner. At arbejde med mindre børnegrupper som et *pædagogisk princip* handler om at skabe interaktioner, der er præget af nærvær og responsivitet (Munck & Marschall, 2022; Bjørnstad & Samuelsson, 2012; Dalli et al., 2011), som på sigt medvirker til at udvikle trygge og stærkere relationer mellem børn og voksne. Det stiller krav til personalet om, at de understøtter børns mulighed for deltagelse i børnefællesskaber samt udvikling af socialt tilhørsforhold (Eide et al., 2019) og om, at personalet har mulighed for at deltage *med* børnene og udvikle viden *om* børnene. Denne viden kan anvendes i arbejdet med børnene og i udviklingen af den pædagogiske praksis.

På tværs af de kvalitative analyser er det muligt at konkludere at arbejdet med mindre børnegrupper højner kvaliteten af det pædagogisk arbejde og virker styrkende for børns deltagelse i børnefællesskabet, når der arbejdes med *mindre børnegrupper som pædagogisk princip*. At arbejde med mindre børnegrupper som et pædagogisk princip omhandler, hvordan pædagoger kan blive i samspillet og relationen med det enkelte barn, hvordan pædagoger er responsive og emotionelt afstemte i mødet med børnene, og hvordan det pædagogiske relationsarbejde er understøttet af det kollegiale samarbejde. Disse tre forhold er tydeliggjort nedenfor:

- **Personalet har mulighed for at fordybe sig i samspil og relationer med færre børn over tid**

For at personalet kan fordybe sig i relationerne med børnene, fordrer det arbejdsbetingelser, der muliggør kontinuitet i relationsarbejdet og tilgodeser personalets mulighed for at *blive i samspillet med børnene og forældrene over tid*. Når der er stor personaleomsætning, er det i nogle af dagtilbuddene alligevel lykkedes at skabe ro i hverdagen for børnene, ved at det pædagogiske personale har fået mulighed for at fordybe sig i samspillet med børnene på den konkrete stue og dermed har undgået at blive flyttet rundt på andre stuer. Dette har medvirket til at skabe ro i en hverdag, der ellers kan være præget af diskontinuitet for både børn og personale.

- **Personalet arbejder med at være responsive og emotionelt afstemte i mødet med børnene og får blik for børnenes deltagelse i børnefællesskabet**

Kvaliteten af det sociale samspil højnes, når personalet er optaget af børnefællesskabet og af, hvordan børnene deltager med hinanden, er opmærksomme på hinanden, udveksler med hinanden og bidrager til det fælles. Selv små børn har præferencer for andre børn, bestemte voksne, ting og steder i dagtilbuddet, og når de voksne formår at have øje for dette, styrkes barnets udvikling af tilhørsforhold (Eide et al., 2019; Munck, 2017; Munck & Marschall, 2022).

Det nære arbejde med børnene i mindre børnegrupper, hvor personalet har mulighed for responsivt at understøtte børnene i konkrete situationer med andre børn, har bidraget til, at personalet (i særligt et af dagtilbuddene) er kommet tættere på børnene og har udviklet detaljeret viden om de enkelte børn og deres deltagelse i børnefællesskabet. Dette har styrket det daglige pædagogiske arbejde med børnene. Denne viden affødte samtidig flere daglige dialoger med forældrene om børnenes daginstitutionsliv, hvilket har virket tryghedsskabende i forældresamarbejdet.

- **Hverdagen er organiseret med ugeplaner, og personalets samarbejde er baseret på gensidig anerkendelse og dialog**

På tværs af dagtilbuddene peger projektets analyser på, hvordan det kollegiale samarbejde og organiseringen af hverdagen får konkret betydning for pædagogernes mulighed for at understøtte børnenes interaktioner og deltagelse i børnefællesskaberne. Et kontinuerligt kollegialt samarbejde styrker de faglige drøftelser om børnene og medvirker til, at organiseringen af hverdagen begrundes i faglig viden og hensyn til børnelivet. Som et redskab til at understøtte arbejdet med de mindre børnegrupper i hverdagen har alle fire dagtilbud anvendt ugeplaner. Ugeplaner kan, når disse udvikles med afsæt i viden om børnenes hverdag og engagementer, virke understøttende på børnenes relationer til hinanden og til de voksne. I forlængelse heraf kan ugeplaner medvirke til at skabe struktur i en hverdag, hvor der er nye voksne med mindre kendskab til børnene. Ugeplanerne kan imidlertid ikke i sig selv sikre, at arbejdet med mindre børnegrupper styrker kvaliteten af relationsarbejdet.

Samlet set kan det konkluderes, at det stiller krav til *pædagogikken* og dermed til personalets måde at deltage sammen med børnene, hvis arbejdet med mindre børnegrupper skal højne kvaliteten af det pædagogiske arbejde og styrke børns relationer til de voksne og børns deltagelse i børnefællesskaberne. Hvis arbejdet med mindre børnegrupper reduceres til et spørgsmål om organisering, hvor man – uden blik for børnefællesskabet – opdeler børnene i grupper med et mindre antal børn i fx legezoner, er der risiko for, at nogle børn bliver usynliggjort og falder ud af børnefællesskabet.

Læsevejledning

I forskningsrapportens indledende afsnit *Rammevilkår for forsøget med mindre børnegrupper* præsenteres nogle af de fælles betingelser, der gør sig gældende for alle fire dagtilbud, ift. socioøkonomi, andel af uddannet personale samt andel af medarbejdere, der er ansat i institutionerne i mindst tre år.

Rapporten er efterfølgende inddelt i to analytiske hovedafsnit: *Når mindre børnegrupper bidrager til stærkere relationer* og *Når mindre børnegrupper ikke bidrager til stærkere relationer*. Hvert hovedafsnit er inddelt i tematiske underafsnit. I analysens første hovedafsnit redegøres der for hvad der skal til, for at arbejdet med mindre børnegrupper højner kvaliteten af det pædagogiske arbejde og virker understøttende for stærke relationer mellem børn og voksne og børnene imellem. Der redegøres ligeledes for, hvordan kontinuerlige samarbejdsrelationer synes at gøre en forskel for dette arbejde. I analysens andet hovedafsnit peges der på, hvordan forsøget med mindre børnegrupper, hvis dette alene foranstalttes som en opdeling af børn i mindre grupper og en

organisering af børn i legezone, ikke nødvendigvis skaber stærkere relationer mellem børn og voksne eller børnene imellem.

Afslutningsvist samles op på projektets forskningsspørgsmål og rapportens samlede pointer, og der peges på, hvilke betingelser der skal være til stede, hvis arbejdet med mindre børnegrupper skal lykkes med at skabe stærkere relationer.

I rapportens sidste del udfoldes projektets forskningsdesign.

RAMMEVILKÅR FOR FORSØGET MED MINDRE BØRNEGRUPPER

De fire deltagende dagtilbud udgør to vuggestuer og to børnehaver. Dagtilbuddene er forskellige i deres organisering. Et enkelt dagtilbud har arbejdet med mindre børnegrupper inden projektets opstart. Et andet har gennem fokus på primærpædagogik prioriteret, at børnene skulle følge deres professionelle voksne gennem institutionstiden. Et tredje dagtilbud har arbejdet med mindre børnegrupper som et lukket eksperiment på én stue. Det fjerde dagtilbud har reduceret børneantallet på de deltagende stuer. Dermed har de fire deltagende dagtilbud forskellige betingelser for at arbejde med mindre børnegrupper og udføre det daglige pædagogiske arbejde.

Socioøkonomi

Børne- og Ungdomsforvaltningen i Københavns Kommune bruger de såkaldte ”ESCS-tal” til at måle, hvilken hjemmebaggrund børnene i de forskellige dagtilbud i København har. ESCS er et statistisk udtryk, der beregnes på baggrund af Danmarks Statistiks data om forældrenes uddannelsesniveau, arbejdsmarkedstilknytning og indkomst. De fire deltagende dagtilbud har en socioøkonomi i spændet fra -0,7 til -1,1. Værdien 0 udgør gennemsnittet i København (data opgjort for 2021). Det betyder konkret, at børnegruppen i alle fire dagtilbud tilhører den absolut svageste socioøkonomi.

Andel uddannet personale

Børne- og Ungdomsforvaltningen i København har udelukkende personaledata tilgængelig for de kommunale institutioner. Af de tre kommunale dagtilbud, der har deltaget i projektet, har to tilbud – med en andel af pædagoguddannet personale på ca. 40 % (opgjort i 2020) – en markant lavere andel end gennemsnittet på 50 % i kommunen. Det sidste dagtilbud ligger med en andel på 60 % lidt højere end gennemsnittet.

Personaleomsætning

For projektets tre kommunale institutioner har Børne- og Ungdomsforvaltningen trukket data for personaleomsætningen for kalenderåret 2021. Personaleomsætningen ligger på mellem 27 og 55 %. Det vil sige, at mellem en fjerdedel og halvdelen af stillingerne i institutionerne har været besat af nye medarbejdere i løbet af et enkelt kalenderår.

En stor personaleomsætning har påvirket institutionernes betingelserne for at arbejde kontinuerligt med relationer med børnene i projektperioden. Diskontinuitet i relationsarbejdet medfører, at viden om børn mistes, og at nogle børn overses og dermed ikke får den støtte til at deltage i børnefællesskaberne, som de har behov for. Herudover har den lave andel af faste medarbejdere over tid i disse dagtilbud gjort det vanskeligere at etablere faglige fællesskaber, der kan styrke relationsarbejdet med børnene.

I et enkelt af de deltagende dagtilbud har der ikke været stor personaleudskiftning på den stue, der har deltaget i forsøget. Dette har muliggjort en stor grad af kontinuitet i det pædagogiske arbejde med de mindre børnegrupper og synliggjort betydningen af et kontinuerligt arbejde med tillid og responsivitet i de nære relationer mellem voksne og børn.

NÅR FORSØGET MED MINDRE BØRNEGRUPPER BIDRAGER TIL STÆRKERE RELATIONER

Hvis arbejdet med mindre børnegrupper skal medvirke til at løfte kvaliteten af det pædagogiske arbejde, må interaktionerne være præget af opmærksomhed, omsorg og responsivitet overfor børnene for at støtte deres deltagelse og udvikling (Munck & Marschall, 2022; Bjørnstad & Samuelsson, 2012; Dalli et al., 2011). Det handler også om, hvordan børnene har adgang til rum og ting, og hvordan børnene får mulighed for at opleve et *tilhørsforhold* til andre børn som betydningsfulde deltagere i børnefællesskaberne (Allardt, 1989; Eide et al., 2019). Konkret skal det forstås således, at når der arbejdes med mindre børnegrupper som *mindre børnefællesskaber*, hvor den pædagogiske opmærksomhed retter sig mod børnenes engagementer og deltagelse med hinanden i fællesskabende aktiviteter, muliggøres stærke relationer børnene imellem og mellem børn og voksne.

I de følgende analyser undersøges forskningsspørgsmålet: Hvorvidt bidrager mindre børnegrupper til at øge kvaliteten i dagtilbuddet og særligt i forhold til børn i udsatte positioner? Spørgsmålet besvares med udgangspunkt i følgende undersøgelsesspørgsmål:

- Skaber mindre børnegrupper stærkere relationer mellem børn og voksne?
- Hvordan hænger mindre børnegrupper sammen med børns trivsel og sproglige udvikling?
- Hvad betyder indsatsen for arbejdsfællesskaberne og organiseringen af den pædagogiske praksis?

Med afsæt i de empiriske analyser af kvaliteten af det pædagogiske arbejde med mindre børnegrupper er der arbejdet med teoretiske perspektiver på, hvordan *interaktioner* og *relationer* kan forstås, og hvordan de betegner forskellige og gensidigt afhængige størrelser i børns hverdagsliv i dagtilbud (Dalli et al., 2011). Pædagogisk arbejde er relationsarbejde, men når der arbejdes med mindre børnegrupper, skabes der særlige muligheder for at styrke børns gensidige relationer og udvikling af tilhørsforhold. Ligeledes skabes et større handlerum for, at det pædagogiske personale kan inddrage børns perspektiver og lære af børnene i tilrettelæggelsen af den pædagogiske hverdag. Det er derfor relevant at få klarlagt, hvad interaktioner og relationer er for størrelser.

Interaktioner betegner det konkrete samspil, fx hvordan der udveksles ytringer (verbale og non-verbale), mimik, handlinger eller genstande mellem børn og voksne eller mellem børnene. Både børn og voksne indgår i mange forskellige slags interaktioner hver dag. Hvor interaktionen betegner det konkrete samspil, er *relationer* noget, der opbygges over tid på baggrund af mange interaktioner (EVA, 2018; Munck & Marschall, 2022). Konkret betegner relationer det sociale og følelsesmæssige forhold, som man har til en anden person, fx hvordan man oplever at være tryk i den andens selskab og kan være sig selv.

På baggrund af ovenstående teoretiske perspektiver er de efterfølgende analysetemaer fremkommet. Analyserne svarer på forskellig vis på forskningsspørgsmålene og adresserer dermed projektets bud på, hvordan indsatsen har formet sig i de fire dagtilbud (for nærmere redegørelser for metodeovervejelser, se afsnittet *Undersøgellesdesign og anvendte metoder* bagerst i rapporten).

Når mindre børnegrupper fungerer som et pædagogisk princip – fra børnegruppe til børnefællesskab

At arbejde med mindre børnegrupper som et pædagogisk princip i hverdagen handler om at arbejde med *børnegruppen som et børnefællesskab*. Når der fokuseres på børnefællesskabet, rettes blikket samtidigt mod børns muligheder for at deltage, og dermed på hvordan både børn og voksne udgør hinandens deltagelsesbetingelser (Munck, 2017; Stanek, 2011). Når børns deltagelse i børnefællesskabet understøttes, fordrer det en særlig form for deltagelse af den voksne, hvor fokus er på børnenes fælles samspil og tilhørsforhold til både hinanden og til de voksne (Eide, Winger og Wolf, 2019).

Herunder ses et eksempel på, hvordan de kommende skolebørn samles om et fælles projekt, der løber over flere uger. Det har ifølge børnehavens pædagoger været en proces, i forlængelse af forsøget med mindre børnegrupper, at få tid til at forberede formiddagens aktiviteter ordentligt. Når det lykkes, observeres det, hvordan børnene får mulighed for at få øje på hinanden. Det gavner børnenes udbytte af aktiviteten og pædagogernes nærvær undervejs. Det ses særligt ift. børnenes engagement, ro og fordybelse i dette skolegruppearrangement:

Ved bordet sidder GRETE og SALLY med syv børn og taler om, at der er forskellige årstider. GRETE spørger, om de kan huske, hvilke årstider der er. Adam kan huske vinter, efterår og sommer. GRETE supplerer med forår.

I sidste uge var gruppen på tur og samle efterårsblade, og de skal i dag klistre dem på karton. Børnene fordeles ved to borde med sakse, lim og en pose med de blade, de hver især har samlet. Børnene bliver optagede af deres samlinger. Når de ser bladene, kommer de til at tale om turen. Nogle har også samlet nødder og fjer, og GRETE husker dem på, at de også så en masse eger. Ivan bliver optaget af, om man kan klistre kastanjeskaller på karton. Han og Frida sidder ved siden af hinanden og forsøger at åbne skallerne, så de kan komme ind til kastanjerne. Det lykkes, men de bliver begge klistrede på fingrene. De griner. Ivan sidder koncentreret og er optaget af, at det skal sidde lige og pænt. Ved siden af er Frida optaget af, at det hele skal på papiret. Hun bakser med, hvor det kan være. GRETE har skrevet deres navne på et papir, som de kan skrive efter. Mohammed klipper navnet, GRETE har skrevet, ud og klistrer det på sin planche. Ivan forsøger selv at skrive bogstaverne. De står rundt omkring på papiret. Han ender med at øve sig på et papir. Det klistrer han på planchen. GRETE ansporer børnene til at skrive på kartonet, men hvad end de måtte vælge, er det ok. Frida siger, at GRETE ikke behøver skrive hendes. Hun kan selv. Hun starter med F. Herefter tænker hun og tegner et r. Herefter tænker hun igen og ender med at skrive sit navn uden hjælp. Hun ser glad ud. Frida får øje på en mariehøne, der er kravlet fra et af hendes indsamlede blade over på bordet. Hun bryder glad ud: "Der er en mariehøne!". Hun tager den over på sin hånd og lader den kravle fra hånd til hånd. De andre børn kommer over og kigger. De peger med fryd på den. Pludselig folder den vingerne ud og flyver op under stuens loft. Børnene hviner og kigger efter den, mens den flyver omkring. De taler om, at de ikke håber, den flyver ind i edderkoppens spind.

I ovenstående eksempel er børnene organiseret i den lille skolegruppe, hvor voksne og børn fordyber sig i en aktivitet, der bygger videre på et forløb om årstiderne i det pædagogiske arbejde med de ældste børn. Den handler om årstider, om at skrive navne og klistre på plancher, men børnegruppens størrelse muliggør her, at pædagogerne er responsive overfor det, som børnene bringer ind i aktiviteten. De kan blive i interaktionen med dem og understøtte de opgaver, de sidder med. Herved bliver det muligt at støtte børnenes indbyrdes interaktioner samt opbygge relationer til børnene. Når børnehavens pædagoger i denne stund ikke har andre opgaver end at fokusere på børnene i den lille gruppe, giver det både mulighed for at blive hos børnene, men undervejs bliver pædagogerne også klogere på børnenes interaktioner med hinanden og på, hvad de enkelte børn har svært ved (fx klippe, udtrykke sig og/eller måske lytte til sidemanden). Dermed giver arbejdet med den mindre børnegruppe detaljeret viden om, hvor det enkelte barn har brug for at blive understøttet i hverdagen. Fx bliver Grete i ovenstående eksempel opmærksom på,

hvordan det er vanskeligt for Ivan, hvis det, han laver, ikke er perfekt. Og han bliver frustreret, når det ikke lykkes.

Eksemplet viser, hvordan pædagogen har øje for børnenes indbyrdes interaktion, og dermed hvordan børnene skaber deltagelsesmuligheder for hinanden i et børnefællesskab. Hermed viser eksemplet, at der arbejdes med *et mindre børnefællesskab* og ikke alene en mindre børnegruppe.

I nogle af institutionerne har arbejdet med de mindre børnegrupper og forståelsen af, hvad dette arbejde implicerer, ændret sig undervejs. Det kan eksempelvis være fra en opmærksomhed på at skabe ro på stuen til en opmærksomhed på børnenes præferencer for hinanden, hvor deres udviklingsbehov sættes i centrum.

” (...) det, vi også har haft med i overvejelserne, er sammensætningen af børnegrupperne. Altså vi har ikke bare taget sådan tilfældigt – nå, så sætter vi bare de her to sammen. Vi har siddet og snakket – hvem passer til hvem? Altså, hvor får man mest udbytte af det? Så det har ikke kun været – nå men dem, der leger bedst, de skal være sammen. Nej, så har vi også sagt – dem, der ikke er så gode socialt sammen med de andre, som har brug for hjælp, de skal sættes sammen med en som f.eks. Sille, som virkelig er god til at tage initiativ og hjælpe de andre til f.eks. det sproglige, fordi hun jo sprogligt er så dygtig. (Elena, pædagog)

For at arbejdet med de mindre børnegrupper kan fungere som et pædagogisk princip i hverdagen, fordrer det, at det pædagogiske personale ikke alene er optagede af at dele børnene op i mindre grupper, men også er optagede af børnenes indbyrdes interaktioner og relationer, dvs. børnefællesskabet, og hvordan børnene deltager med hinanden. Det kræver pædagogiske refleksioner over, hvordan børnene er opmærksomme på hinanden, udveksler med hinanden og bidrager til det fælles, og det handler om at have øje for børns udvikling af tilhørsforhold (Eide et al., 2019) og deres præferencer for hinanden. Selv små børn har præferencer for andre børn, bestemte voksne og ting og steder i dagtilbud. Denne viden må – som ovenstående eksempel og citat understreger – inddrages reflekteret i arbejdet med de mindre børnegrupper.

Følgende analyseafsnit viser, hvordan der arbejdes med mindre børnegrupper som et pædagogisk princip, og hvordan opmærksomheden retter sig mod, hvad der sker i barn-barn-relationerne, når de voksne er responsive og understøttende.

Når voksne understøtter barn-barn-relationer og børnefællesskabet

På tværs af de fire dagtilbud træder det frem, hvordan færre børn på stuen og dermed et begrænset antal af relationer, den enkelte skal forholde sig til, muliggør et responsivt og afstemt relationsarbejde. Det ses blandt andet, når de voksne, ved blot at være til stede og med nænsom indgriben, har mulighed for at understøtte og engagere sig i børnenes indbyrdes relationer og omsorg for hinanden.

I det ene af de fire dagtilbud, der har deltaget i projektet, har det pædagogiske personale i projektperioden haft mulighed for at fordybe sig i relationsarbejdet med de syv børn på stuen. Dermed har de ikke dækket sygdom for kolleger på de andre stuer. Som nedenstående eksempel synliggør, kan den voksne være til stede på måder, hvor hun ikke forstyrrer børnenes interaktioner og udvekslinger, men tværtimod nærværende, nænsomt og kropsligt understøtter dem.

Adnan (2,3 år) er i dukkekøkkenet. Han er i gang med at lave kaffe. Han står koncentreret og hælder kaffe fra kanden op i de små kopper. Sille (1,9 år) kommer og vil være med. Hun kigger på Adnan og rækker en kop frem. ”Mere kaffe, tak”, siger Sille. Adnan siger ikke noget. Han kigger på Sille, nikker og henter kaffekanden. Han hælder koncentreret op. ”Slurp”, siger Sille, smiler til Adnan og beder om mere. Adnan hælder igen op: ”Værsgo og tak”, siger han denne gang til Sille, der hurtigt drikker sin kaffe og beder om mere. Sille og Adnan står og hælder kaffe op og drikker i nogle minutter. Elin (1,9 år) kommer hen til dukkekøkkenet. Hendes bevægelser er lidt voldsomme og hurtige, og hun kommer til at skubbe til Sille, der drikker sin kaffe. ”Av, pas på min kaffe”, siger Sille højt. Elin kigger ned i Silles kop. ”Os' mig”, siger hun og rækker ud efter en kop, mens hun vælter det, der står på bordet i det lille køkken. Adnan råber: ”Nej nej”, mens han prøver at skubbe Elin væk. ANNIKA sidder ved siden af. Hun siger: ”Hov Elin, du vil også gerne være med? Men nu væltede kaffen. Nu må vi vente til Adnan har lavet mere kaffe”. Hun hjælper Adnan med at få stillet kopperne og kanden på plads, mens Elin får en stol ved siden af Sille. Nu kan kaffe-legen fortsætte.

I situationen kan vi få øje på forskellige nuancer i interaktionerne mellem børnene og den voksne Annika. Adnan og Sille er fordybet i en kaffeleg. De udveksler en del gange, hvor Adnan hælder kaffe op, og Sille drikker kaffen. Der er ikke meget verbal dialog, men børnene afstemmer deres bevægelser til hinanden og understøtter samspillet med smaskelyde, mimik og afstemte kropsbevægelser. Adnan og Sille har begge adgang til at deltage i legen, lige såvel som de har adgang til legetøjet, dukkekopperne, kaffekanden og det lille dukkekøkken, som aktivt inddrages i deres lille legefællesskab. De ser begge ud til at opleve en form for tilhørsforhold, eftersom de begge

er betydningsfulde og uerstattelige deltagere for hinanden i kaffelegen, og de bidrager i fællesskab til en oplevelse af at have noget sammen og være noget for hinanden.

Da jævnaldrende Elin kommer hen til de andre, bryder hun ind i Adnan og Silles udvekslinger med bevægelser, der ikke er helt koordineret med Adnan og Silles samspil. Adnan og Sille er klar til at afvise Elins deltagelse, da kaffelegen afbrydes med Elins lidt voldsomme bevægelser. Elin er optaget af Sille, og hun orienterer sig ofte mod de legefællesskaber, som Sille er en del af. Når Elin prøver at få Silles opmærksomhed, sker det ind imellem på måder, hvor hendes bidrag bliver til en forstyrrelse af legen. Elin er i første omgang ikke en del af Adnan og Silles legefællesskab, men fordi Annika sidder iagttagende ved siden af børnenes samspil og ser, hvordan børnene er hinandens deltagelsesbetingelser, har Annika mulighed for at hjælpe børnene videre i legen. Hermed lykkes det for Elin at blive en del af kaffe-legens fællesskab. Netop fordi, Annika har en relation til alle tre børn og ved at Adnan bliver mere verbal, når han er sammen med Sille, og Elin er optaget af Sille, bliver det muligt for hende at forstå børnenes interaktioner.

Børnenes kaffeleg illustrerer, hvordan børns indbyrdes relationer er betydningsfulde, og samtidig hvordan de voksne spiller en afgørende rolle for, at alle børn inviteres ind i fællesskaber, så de kan udvikle relationer og tilhørsforhold til hinanden.

De få børn på stuen og det afstemte kollegiale samarbejde muliggør tid for personalet til at være iagttagende af børnenes indbyrdes udvekslinger. De voksne spiller således en afgørende rolle for, at børnene kan få øje på hinanden og blive en del af stuens fællesskaber.

Personalet fortæller (særligt i dette dagtilbud), hvordan de oplever, at reduktionen af børnegruppen har skabt fleksibilitet i hverdagen og dermed tid og overskud til at blive i samspillet med børnene og følge børnenes engagementer. Det betyder både, at det pædagogiske personale har lært børnene og deres præferencer at kende, og at der er mulighed for at deltage og støtte børnene i konfliktsituationer fremfor at agere 'overdommer'. Når pædagogerne arbejder med mindre børnegrupper som et pædagogisk princip, hvor deres deltagelse som voksne er forankret i viden tæt på børnene, understøttes børnenes relationer til hinanden og børnefællesskabet styrkes.

Går vi tæt på de voksne i arbejdet med mindre børnegrupper som et pædagogisk princip, træder det frem, hvordan de voksne forholder sig *responsivt* og *afstemt* i mødet med børnene.

Responsivitet handler om, at de voksne responderer og svarer på børnenes initiativer og ytringer på måder, der støtter dem. Når den voksne agerer *emotionelt afstemt* overfor barnet, handler det om, at den voksne viser, at hun/han har forstået barnet og kan rumme barnets følelser (Stern, 2000; Dalli et al., 2011). Når man arbejder responsivt og afstemt med børnene og deres indbyrdes samspil, bliver det muligt at identificere børnenes udviklingsbestræbelser og engagere sig i disse. Med færre børn på stuen er der bedre muligheder for at arbejde pædagogisk responsivt og afstemt i

mødet med børnene. Som en af pædagogerne i det ene dagtilbud formulerer det om et nyt barn, der skal lære hverdagen i vuggestuen at kende:

”Du kigger bare på sand og sidder i sandkassen. Hvis hun klarer det, så fint. Så vurderer vi og tænker over, hvad det næste skridt skal være. Okay, skal vi prøve at lave nye ting med sandet, sandkage fx? Og hun kan klare det, okay, så går vi et skridt videre. Netop fordi vi har så lille en gruppe, så har vi mulighed for at observere børnene tæt på, og vi kan justere vores forventninger til børnene. Vi behøver ikke skrive det ned, fordi vi er så lille en gruppe, at vi husker det. Før var det overhovedet ikke muligt. Da var det ikke muligt at mindes små ting og detaljer i vores arbejde med børnene. Det var umuligt at huske alle de små vigtige detaljer.”

Det er netop i de kontinuerlige samspil i hverdagen, hvor interaktionerne er præget af responsivitet og emotionel afstemthed, at trygge og stærkere relationer kan udvikles mellem børn og voksne. Når der arbejdes med mindre børnegrupper som et pædagogisk princip, stiller det krav til personalet om at deltage og udvikle viden *om* børnene og *med* børnene. Her bliver det synligt, at det ikke alene handler om, at børnene opdeles i mindre grupper, men at børnenes fællesskab med hinanden udvikles.

Når mindre børnegrupper støtter børns sprogtiltagelse

Når personalet arbejder med *mindre børnegrupper som pædagogisk princip* understøttes børnenes mulighed for at opdage hinanden som legekammerater og dermed for at være deltagere i børnefællesskaberne. Når det lykkes for personalet at skabe rolige og opmærksomme deltagelsesrum, ser det også ud til at styrke børnenes sproglige opmærksomhed, fordi der skabes flere sociale og sproglige udvekslinger mellem børnene og de voksne.

Det kan bl.a. udfoldes som i nedenstående eksempel:

Ved morgensamlingen sidder fem børn sammen med tre voksne. Børnene får frugt og rugbrød. LAILA skræller en lille banan og bruger en del af bananen til at lave et ansigt med øjne. Nu er der pludseligt et bananansigt, der taler med børnene. ”Go’ dag børn. Hvordan har I det i dag?”, siger bananen. Kalif (1,5 år) rækker ud og vil have bananansigtet. ”Hvor er dine øjne, Kalif”, spørger LAILA. Kalif peger på bananen. LAILA smiler og siger: ”Ja, det er bananens øjne, men hvor er dine øjne?” Kalif

rækker hånden op mod sine øjne. "Ja netop, det er dine øjne", siger LAILA. LAILA vender sig mod et af de andre børn. "Mustafa, hvor er dine øjne?", spørger LAILA. Mustafa peger på sine øje og siger: "Øøøj". "Ja, rigtigt", siger LAILA og fortsætter rækken rundt. Børnene er fokuserede og følger bananens hilsen rundt til alle børnene.

I ovenstående eksempel ser vi, hvordan pædagogen benytter den lille morgensamling til at give sig tid til at være opmærksom på hvert enkelte barn og fordybe sig i udvekslingen med hvert barn. Ofte er samlingerne et sted, hvor der foregår sanglege og fagte-sange, der kan styrke børnenes sproglige forståelser og oplevelser af at være en del af børnefællesskabet. Sådanne samlinger muliggøres netop, når der arbejdes med *mindre børnegrupper som pædagogisk princip*.

En af pædagogerne, Annika, fortæller her om, hvordan man i hendes vuggestue er optaget af at støtte børnenes sprogtilegnelse som en del af hverdagens samspil:

"Vi arbejder med en form for leg og sprog, hvor vi i legen sætter ord på og dermed støtter børnenes sprog. Det har vi gjort en del med fx Alexa, og hun er så småt begyndt at tale mere. Vi kan jo ikke vide, hvad det er, der virker, men hun siger i hvert fald mere. To gange om ugen har vi været sammen ca. 15 min. i dukkekrogen eller lidt længere tid og talt om: "Ja, det er dukkesko. Og det er en dukke. Skal hun have ble på?" Og så kører vi en tur med dukkevognen."

Som Annika her fortæller, kan det være vanskeligt på forhånd at vide, hvad der virker. Det gælder i særlig grad for børn, der ikke aktivt bruger det talte sprog. Det er også tilfældet for drengen Janus på 2,4 år, der kan gå rundt dagen lang uden at udtrykke sig verbalt. Her gælder det om at fange de muligheder, der i hverdagen viser sig for, at Janus bliver optaget af at bruge sit sprog. Det ses her i overgangen mellem formiddagsaktivitet og frokost i hans vuggestue, hvor Janus står i et hjørne og smågræder, mens de andre børn løber rundt omkring ham og leger. Han møder pædagogen Turid, der er på vej ind fra legepladsen, og rækker hånden ud efter hende:

TURID sætter sig på madrassen med ham. Hun tager en bog frem, og han falder ind i hendes favn. Hun læser i et syngende tonefald, men synger også for Sille og Adam, der leger lige ved siden af. Janus peger og siger "bog". TURID gentager med begejstret tonefald, at de læser bog. Janus sidder med en legetomat i hånden. TURID siger: "Det er en tomat, du har der". Janus gentager "tomat". TURID finder et æble på madrassen og siger: "Jeg har et æble". Janus gentager "æble". Han sidder nu helt tilbagelænet i TURIDS favn og småsmiler for sig selv, mens han ser hen på Sille og Adams leg.

Med syv børn på stuen kan der selv i lidt kaotiske situationer, som fx overgangen mellem formiddagsaktivitet og frokost, blive mulighed for pædagogisk arbejde med både enkelte børns

udfordringer og stuens børnefællesskaber. I ovenstående situation bliver Janus beroliget midt i den uro, der på dette tidspunkt hersker på stuen, og samtidig får Turid skabt en stund, hvor de to ”taler sammen” om det, der står i bogen, det legetøj, der ligger på madrassen og det, de andre børn er i gang med. Janus er en dreng, der går rundt for sig selv og ofte smågræder. Med færre på stuen bliver det over tid muligt for pædagogerne Turid og Gry at komme helt tæt på Janus og forstå, hvad det betyder, når han trækker sig, rækker ud efter dem eller bliver klynkende – og overveje, hvordan de kan imødekomme ham i disse situationer, hvor sproglig stimulering og det ”at tale sammen” samtidig bliver omsorgspraksisser.

Som ovenstående eksempler viser, muliggør arbejdet med *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip*, at børns deltagelse og forskellige præferencer tages alvorligt og inddrages som grundlag for det pædagogiske arbejde. Det betyder fx, at pædagogerne prioriterer at bruge tid på sang og fagte-sange samt historieoplæsning og dialoger med historier – alt sammen aktiviteter, der understøtter børns sprogtilegnelse samtidig med, at der arbejdes med børnefællesskabet. Med den voksnes deltagelse tæt på børnene udvikles viden, der kan anvendes til at forstå børnenes (sproglige) initiativer og styrke deres relationer.

Hverdagens organisering får betydning for relationsarbejdet – ugeplaner og kollegialt samarbejde

På tværs af vores materiale er det fremanalyseret, hvordan ledelse, kollegialt samarbejde og organiseringen af hverdagen får konkret betydning for pædagogernes mulighed for at samarbejde og være til stede for både børn og forældre. Når der arbejdes systematisk med fx ugeplaner og med inddragelse af viden om børns hverdag og udviklingsbehov, kan det understøtte arbejdet med *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip*, ligesom kontinuerlige samarbejdsrelationer og en ledelse tæt på stuerne gør en forskel.

I det ene dagtilbud, hvor personalet indgår i kontinuerlige relationer til hinanden og til børnegruppen på stuen, er det synligt, hvordan arbejdet med mindre børnegrupper styrker relationerne børnene imellem og til de voksne.

De tre personaler på den ene stue bidrager forskelligt til hverdagens pædagogiske arbejde med børnene. Samtidig bruger de tid på at diskutere deres måder at organisere hverdagen med ugeplaner og aktiviteter med børnene. Der er planer, men disse planer justeres i forhold til børnene, deres behov, interesser og de muligheder, der byder sig i løbet af dagen. Hermed muliggøres sammenhæng mellem personalets faglige drøftelser og det konkrete pædagogiske

arbejde med børnene (Kjær, 2010).

En af pædagogerne fortæller om betydningen af deres samarbejde for arbejdet med børnene.

”Jeg synes i hvert fald, at det giver mig mulighed for, at vi får lov til at se hinanden – vores stærke sider og svage sider, fordi det har vi jo alle. Det har vi tid til at observere. Det giver os en kæmpe læring. Jeg kan selv mærke, hvor meget jeg har rykket mig personligt og fagligt, siden jeg startede med at være på denne stue. Det med hele tiden sådan at sammenligne egne handlinger og reflektere, og se hvordan ens kollegaer gør. Det synes jeg bare virkelig styrker samarbejdet rigtig meget. Det synes jeg også, at det har vi gjort inde på vores stue i mødet med børnene, og vi er jo ikke altid enige, men vi kan tale om det.”

Som det synliggøres i udsagnet, er det kollegiale samarbejde betydningsfuldt for personalernes faglige udvikling og for, hvordan de på faglig vis kan organisere hverdagen i mødet med børnene. Der er situationer i hverdagen, hvor personalet, trods deres ugeplaner, fortsat bliver uenige om, hvordan hverdagen skal arrangeres, og hvordan de bedst tager højde for ændringer ift. børnegruppen. Disse uenigheder drøftes løbende under de ugentlige stuemøder.

Kontinuitet i samarbejdsrelationer ser ud til at være betydningsfuldt for, hvordan pædagogerne kan arbejde med *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip*. Det handler bl.a. om, at arbejdet med mindre børnegrupper, hvis ikke dette arbejde understøttes af kollegial sparring og ledelsesmæssig opbakning, risikerer udelukkende at blive til en opdeling af børnene i mindre grupper eller i legezoner (se afsnittet ”Mindre børnegrupper som legezoner styrker ikke børnenes relationer”).

I de dagtilbud, hvor det af forskellige grunde ikke er muligt at opretholde kontinuerlige samarbejdsrelationer mellem personalet over tid, gøres der af ledelsen forskellige overvejelser om, hvordan der skabes gode betingelser for relationsarbejdet. En af disse overvejelser omhandler netop arbejdet med ugeplaner, der skal danne grundlaget for det pædagogiske arbejde, og for at viden om de enkelte børn og gruppen deles. En leder fortæller her:

”Vi er ret fast i kødet på, at ugeplanerne skal laves. Det er vores grundlag for institutionens arbejde. Det er, at man har diskuteret sine børn på et teammøde, man har fundet ud af, hvad skal der til nu, hvad er deres behov, hvad er næste udviklingszone – alle de her ting. Og ud fra det så laver man hele tiden en ugeplan, hvor man får sat de her børn i spil i forhold til sproglig udvikling, i forhold til motorik, alle de her forskellige læreplanstemaer, som vi skal sætte i tale hele tiden. Og dokumentere. Den del af det har vi (som ledelse) meget fingeren med på. Vi har morgenmøde hver

morgen fra 9-9:20. Der hænger alle tre teams deres ugeplaner. Hvem har legeplads, hvem er ude at køre bus, hvem har sprog, hvem har hvad [...]? De tre medarbejdere, der er mødt 6:30, eller den pædagog, der er mødt først i teamet, går til morgenmøde. Der gennemgår vi så, hvordan vores mødeskema ser ud. Har vi nogen, der er syge, har vi nogen på ferie, er der noget, der skal tages højde for i mødeplanen i morgen, og hvordan ser vores ugeplaner ud? Og man får på puklen, hvis ugeplanen ikke hænger. [...] Det er hele vores arbejdsredskab."

For ledelsen giver ugeplanerne her det nødvendige overblik, og de handler om at sikre fleksibilitet på tværs af hele institutionen, ikke mindst i forbindelse med personalets sygdom. Det betyder dog samtidig, at personaler kan omrokes, da man er ansat i huset, ikke på stuen. Langt de fleste pædagoger forstår denne ledelsesmæssige logik, men oplever også, at omrokninger af personale kan skabe uro blandt børnene.

Ugeplanerne er imidlertid også hjælpsomme på stuen som et redskab til at rammesætte de pædagogiske aktiviteter med børnene. Undervejs i projektet blev ugeplaner anvendt forskelligt i de fire dagtilbud. Ugeplanerne så ud til at virke understøttende af det pædagogiske arbejde med børnene, når de blev udarbejdet med afsæt i pædagogisk viden om børnene og deres udviklingsbehov – altså tæt på den konkrete pædagogiske hverdagspraksis. Det er dog centralt, at det ikke er ugeplaner i sig selv, der sikrer arbejdet med *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip*, men at ugeplanerne kan medvirke til at understøtte relationsarbejdet, når de udarbejdes med afsæt i kendskab til børnene og ikke alene for at skabe ro og forudsigelighed i det pædagogiske personales arbejde med læreplansaktiviteter.

Ugeplaner kan til en vis grad hjælpe med at få en hektisk hverdag til at hænge sammen, men der må stadig, på daglig basis, foretages nogle ganske vanskelige ledelsesmæssige prioriteringer, hvor der både sikres nok voksne på stuerne og tages hensyn til de enkelte børns behov for stabile relationer til kendte voksne.

En af de ledelsesmæssige prioriteringer, som bidrog til at sikre, at mindre børnegrupper kunne fungere som pædagogisk princip, var at lade det pædagogiske personale *fordybe sig i samspillet og relationsarbejdet* med børnene på stuen. Konkret betød det, at det pædagogiske personale blev på samme stue hele dagen og ikke blev flyttet rundt mellem stuer for at varetage andre opgaver. Når det skete, så det ud til at have en positiv betydning for børnene, idet de voksne kom tæt på børnelivet. Hermed blev der skabt ro i en hverdag, der ellers kan være præget af en del udskiftning af voksne. En sådan prioritering betyder dog samtidig, at der gives køb på en ledelsesmæssig fleksibilitet i forhold til vagtplaner og personalemæssig dækning i forbindelse med sygdom og opsigelser.

En anden prioritering, der fik betydning for hverdagens organisering, var 'duo-ledelse' (to fungerende daglige ledere), som blev afprøvet i et af dagtilbuddene. Konkret betød det, at den pædagogiske leder kom fysisk tættere på hverdagen med børnene. Med den fysiske nærhed fandt flere dialoger mellem ledelse og personale sted og dermed blev grundlaget for en større vidensdeling mellem den pædagogiske hverdag 'på gulvet' og på ledelseskontoret skabt. En større vidensdeling mellem ledelse og det pædagogiske personale medfører, at ledelsen får indsigt i det pædagogiske arbejde tæt på børnene og dermed kan sparre med personalet om børnenes hverdagsliv – til fordel for både børn og personale.

Mindre børnegrupper kan muliggøre et styrket forældresamarbejde

Når der arbejdes med *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip*, hvor pædagogerne forholder sig responsivt og emotionelt afstemt til børnene, støtter deres deltagelse i børnefællesskabet og kommunikerer herom med forældrene, styrkes forældresamarbejdet. Med færre børn på stuen, i særligt det ene dagtilbud, blev det synligt, hvordan pædagogerne udviklede nuanceret viden om det enkelte barns interesser og engagementer. Dette skabte grundlag for gode forældresamtaler, der samtidig medførte en øget transparens mellem dagtilbud og hjem.

I flere af institutionerne er der familier, som har brug for støtte for at få hverdagen til at hænge sammen, og det influerer også på den pædagogiske hverdag. Der fortælles om oplevelser med vanskelige forældresamarbejder, der ofte begrundes med forældre med kulturelle baggrunde, der er anderledes end den danske, og som derfor ikke kender til den danske dagtilbudskultur. Der opleves således både sproglige og kulturelle barrierer i samarbejdet med forældrene. Det er desuden vanskeligt at etablere et tillidsfuldt samarbejde med forældre om børnene, hvis personale og forældre kun har sporadisk kontakt på grund af ustabil fremmøde. Ikke desto mindre arbejdes der på at skabe forståelse – også for forældres forskellige forudsætninger. En pædagog fortæller:

”Det handler om, at de har tillid til os. Nogle forældre er usikre, og de kender ikke til danske vuggestuer, fordi de kommer steder fra, hvor det fungerer helt anderledes. De vil ikke trænge sig på, og de vil ikke tage for meget af vores tid ved at spørge om alting. Så det er vores opgave at forklare, hvorfor det er vigtigt for deres børn, at de kommer her, og hvorfor de er vigtige som forældre.”

I projektet tilkendegiver nogle forældre – særligt fra det dagtilbud, hvor personalet har samarbejdet kontinuerligt i projektperioden – en oplevelse af stor grad af tillid til pædagogerne og kvaliteten af det pædagogiske arbejde. En af de interviewede mødre fortæller således om samarbejdet om hendes datters opstart i vuggestuen:

”Vi startede med en indkøringssamtale med ELENA, hvor jeg fortalte om, hvor svært jeg havde det, og hvor rart det var at kunne sende hende i vuggestue, selvom jeg ikke skulle noget. Det var rigtigt rart at kunne sige det til pædagogerne. Hun (Elena) sagde meget beroligende, at det nok skulle gå, og de havde god tid og overskud til Nanna. Så havde vi en indkøring på en uge, og de var meget klare på, at det tager en uge, og det havde de helt tjek. Det var meget trygt for mig. De havde overskud til, at hun græd og til at trøste hende og berolige mig og sige, at "det er helt okay, du må gerne gå.”

Moren fortæller videre om, hvordan en reduktion af børnegruppen frigiver pædagogernes opmærksomhed og overskud til de ny opstartede børn, hvilket opleves trygt og overskueligt.

”Det påvirker hende (datteren) tydeligvis, at det er voksne, hun kender, og hun er rigtig glad for de voksne, der er på stuen. I starten var det jo rigtigt vigtigt, at der var en voksen, der kunne være der for hende og forlade rummet med hende, hvis der var brug for det. De havde tid og overskud til at forholde til sig børnenes følelser og dele rummet op og dermed være en voksen til et barn, hvis der er behov for det. Jeg kan mærke, at Nanna har udviklet sig rigtigt meget, rigtigt hurtigt efter, at hun kom i vuggestue. Det gik virkelig hurtigt med, at hun begyndte at gå og spise selv (...) Det tror jeg kommer af, at de f.eks. sidder og spiser to eller tre børn med en voksen, hvor de kan lære de her ting – hvor de både lærer af hinanden (børnene), men hvor de voksne også kan tale med dem og ligesom hjælpe dem med at udtrykke sig.”

Flere mødre fortæller om, hvordan arbejdet med de mindre børnegrupper – når det praktiseres som et pædagogisk princip – skaber grundlag for et mere tillidsbaseret forældresamarbejde. Det betyder, at pædagogerne tidligt får viden om familiernes hjemmeliv og de vanskeligheder, der måtte være, og samtidig kan støtte og hjælpe både børn og forældre med at få hverdagen til at hænge sammen.

Opsamling

I analyseafsnittet *Når forsøget med mindre børnegrupper bidrager til stærkere relationer*, er det synliggjort, hvordan arbejdet med mindre børnegrupper – når der arbejdes med *mindre børnegrupper som pædagogisk princip* – kan skabe stærkere relationer mellem børn og voksne og børnene imellem. Det handler om, at det pædagogiske personale i hverdagens organisering har mulighed for at være responsive og emotionelt afstemte i relationen med børnene (Bjørnstad & Samuelsson, 2012; Dalli et al., 2011) og formår at understøtte børnenes adgang til børnefællesskaberne og deres indbyrdes tilhørsforhold (Eide et al., 2019).

På tværs af materialet er det synligt, hvordan organisering af hverdagen i de enkelte dagtilbud er betydningsfuld for, at det pædagogiske arbejde med mindre børnegrupper kan fungere som netop et pædagogisk princip (se også EVA Tema, nr. 23). Et kontinuerligt kollegialt samarbejde har stor betydning, både for det pædagogiske personales arbejdsglæde og faglighed og for børnenes oplevelse af tryghed, kontinuitet og tilhørsforhold i hverdagen. I de dagtilbud, hvor samarbejdet er mere omskifteligt, og hvor pædagogerne flyttes rundt til mange forskellige opgaver og derfor ikke kan blive i samspillet og kan udvikle relationerne med børnene, opstår der oftere situationer præget af gråd og utryghed.

I nogle af de dagtilbud, hvor der sker en stor udskiftning af voksne, bliver der eksperimenteret med, at det pædagogiske personale kan forblive i relationsarbejdet med børnene og dermed minimere forstyrrelser af forskellig art udefra. Det ser ud til at skabe ro for både voksne og børn. På tværs af dagtilbuddene anvendes der ugeplaner. Ugeplaner kan, når disse udvikles med afsæt i viden om børnenes hverdag og udviklingsbehov, virke understøttende på arbejdet med de *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip* og dermed på børnenes relationer til hinanden og til de voksne. I forlængelse heraf kan ugeplaner medvirke til at skabe struktur i en hverdag, hvor der er flere nye voksne med mindre kendskab til børnene, særligt når disse voksne får mulighed for at fordybe sig i relationerne med børnene. Ugeplanerne kan imidlertid ikke i sig selv sikre, at arbejdet med mindre børnegrupper styrker kvaliteten af relationsarbejdet.

I mødet med forældrene er der – på tværs af de fire dagtilbud – en oplevelse af, at samarbejdet kan være krævende, hvis forældrene ikke kender hverdagen i et dagtilbud. Der bruges derfor energi og tid på at støtte forældrene i at deltage på relevante måder i børnenes daginstitutionsliv. I særligt et af dagtilbuddene er det lykket at få etableret et stabilt og tillidsbaseret forældresamarbejde. Reduktionen af antal af relationer har bidraget til, at det pædagogiske personale er kommet tættere på børnene og dermed har udviklet viden om de enkelte børn og deres præferencer – en viden, som skaber transparens i børnenes daginstitutionsliv, hvilket har muliggjort åbne dialoger, som virker tryghedsskabende i forældresamarbejdet.

NÅR FORSØGET MED MINDRE BØRNEGRUPPER IKKE BIDRAGER TIL STÆRKERE RELATIONER

Som vist i ovenstående empiriske eksempler lykkes det for nogle af dagtilbuddene at arbejde med *mindre børnegrupper som pædagogisk princip*, der styrker børnenes relationer til hinanden og til de voksne samt deres deltagelse i børnefællesskabet. Der er imidlertid også dagtilbud, der arbejder med *mindre børnegrupper primært som et organiseringsprincip*, der handler om kvantitativt at opdele børn i mindre grupper. Når det sker, styrkes børnenes relationer til hinanden eller til de voksne ikke nødvendigvis. Det skyldes blandt andet, at de voksne oftere står ved siden af børnefællesskabet i stedet for at engagere sig i det, som børnene har med hinanden.

Et eksempel på en sådan måde at arbejde med mindre børnegruppe på ses, når mindre børnegrupper forstås som legezoner.

Mindre børnegrupper som legezoner styrker ikke børnenes relationer

Som nedenstående eksempel viser, er børnene delt op i legezoner, hvor hver zone bestemmer, hvilken leg der skal leges. I eksemplet synliggøres det, hvordan de voksne her ikke understøtter børnenes deltagelse med hinanden, men i stedet stiller sig ved siden af børnefællesskabet og indtager en mere superviserende og korrigerende rolle (fremfor at agere responsivt og emotionelt afstemt med børnenes engagementer).

Der er 14 børn på stuen i børnehaven. NINA, LASSE og HANNE taler efter samling om, hvad børnene skal. NINA foreslår, at de laver legezoner, hvor børnene kan lege med faste aktiviteter.

HANNE spørger ud i rummet, hvem der vil lege med modellervoks ved slå-ud-bordet. Luca melder sig. 3-4 andre børn går med. LASSE laver et perlebord, hvor 3-4 børn går med. De andre kan lege i dukkekrogen. To af pigerne, Divia og Annah, går ind i boghjørnet, hvor de leger mor, far og børn.

Ved bordet med modellervoks sidder Melyssa, Malak, Luca, Ivan, Morritz og Davy. Luca (som er ældst og skoleudsat) sætter dagsorden. Han bestemmer, hvem der skal have kagerullen, og da Malak ikke er enig med ham og holder fast i den, tager han den fra hende. Davy (4) laver snegle. Ivan vil gerne købe en snegl. Drengene taler om at være bedste venner. De spørger hinanden, hvem der er deres bedste ven, og ingen af dem nævner hinanden. De er mest optagede af det, de selv laver eller af at få mere, fx modellervoks, end af at indgå i lege med hinanden. Melyssa og Mehak forsøger indimellem. Men Mehak bliver for fjollet, og Melyssa bliver for højlydt. Hun bliver irettesat af HANNE. Den ene gang bliver hun flyttet hen i stolen, hvor hun må sidde og finde ro i kroppen (Hanne italesætter, at det ikke er en straf, men for at finde ro).

Ved at følge det pædagogiske arbejde i alle fire dagtilbud er det blevet synligt, hvordan arbejdet med mindre børnegrupper kommer til udtryk, både som kvantitative opdelinger af børnene med alt fra 2-3 børn og 5-6 børn i en gruppe, og som legezoner, hvor børnene selv leger med modellervoks eller perler (jf. i ovenstående eksempel). Selvom der blot er 14 børn på stuen denne dag og tre medarbejdere virker der til at være mange børn, der driver en smule hvileløst rundt og skaber uro – trods organiseringen i legezoner. Personalet placerer sig indimellem ved bordene med børnene, hvor der er legezoner, og løser samtidigt andre opgaver omkring børnene. De synes dog ikke i situationen at være optaget af det, der foregår mellem børnene. På stuen har de over de seneste måneder jævnligt måtte undvære en kollega, da der har været rekrutteringsvanskeligheder på nabostuen. Personalet har derfor ikke haft mulighed for at udarbejde ugeplaner, som kunne rammesætte hverdagens aktiviteter eller det pædagogiske arbejde med børnene. De har desuden i længere tid arbejdet på at mindske uro på stuen, og dette arbejde synes i ovenstående at blive definerende for, hvordan de voksne indgår i interaktioner med børnene. De bliver her tyssende, de korrigerer og hjælper børn som Melyssa til at finde ro ved at fjerne hende fra legezonen fremfor at tilbyde deltagelsesstøtte i situationen. Under en sådan organiseringsform står de voksne oftere ved siden af børnefællesskabet, fremfor at engagere sig i det, som børnene har med hinanden. Når børnene inddeles i legezoner, som det er vist i eksemplet, bliver arbejdet med mindre børnegrupper til et organiserende princip. Det bliver en måde at inddele børnene i mindre grupper på, så uro og konflikter mindskes, i stedet for at komme tættere på børnenes engagementer med hinanden.

Børnegrupper kan være for små, og der kan være for mange hænder

På tværs af vores empiriske materiale ser vi, hvordan arbejdet med mindre børnegrupper ikke alene handler om antal børn eller om organisering, men om pædagogik. Det betyder imidlertid ikke, at børnegrupper ikke kan være så små, at børnefællesskabet ophører med at eksistere, eller at antallet af relationer kan være så mange, at relationsarbejdet udvandes. Det skaber altså både vanskeligheder, hvis der er meget få børn og dermed meget få legemuligheder, og hvis man fylder op med mange ekstra voksne fremfor at reducere i antallet af relationer.

I særligt ét af dagtilbuddene er det synligt, at børnegrupper også kan blive for små, så der ikke længere er tale om et decideret børnefællesskab. Det ses f.eks., når der er 1-2 børn pr. voksen. Når det sker, begrænses børnenes muligheder for at gå på opdagelse sammen med andre børn, og de voksne ser ud til at få en mere dominerende og til tider korrigerende rolle (jf. forrige eksempel med legezonerne).

” (...) jeg synes, det var rigtig svært hver dag og finde noget, der holdt både min, men også børnenes fokus, fordi aktiviteten dør så hurtigt, når vi er så få børn. Så jeg synes, der var mange gange, hvor jeg tænkte: ”Øj mand, det er nogle lange dage. Ej, hvor er det kedeligt”. Men det var bare, at vi havde så få børn, hvilket gjorde, at min motivation døde lidt. Det, det krævede fra min side af, at jeg tog mig selv i og være mere sådan ”Okay, nu er du på arbejde, nu skal du finde på noget, være kreativ”. Det krævede bare, at jeg skulle tænke kreativt hele tiden eller sådan havde brug for at spejle mig i mine kollegaer eller sådan se ”Okay, nu gør ANNIKA det, okay det er faktisk meget motiverende, det hjælper (...)” (Elena, pædagog)

Overordnet er der en oplevelse af, at børnegruppen kan være for lille, hvilket opleves som pædagogisk krævende, samtidig med at få børn frigiver tid til flere dokumentations- og planlægningsaktiviteter, som der ellers ikke er tid til. Pædagogerne peger også på, at den lille børnegruppe set fra børnenes perspektiv medfører, at børnefællesskabet ophører med at eksistere, og det bliver vanskeligt for børnene at finde ind i legerelationer. Det særlige ved dagtilbuddet er netop børns mulighed for at udvikle sig via deltagelse i børnefællesskaber, der er større og dermed anderledes end søskendeflokken derhjemme.

”Ja, der skal i hvert fald gerne være to børn sammen til en voksen. Det gør heller ikke noget, hvis der er tre. Men det skal i hvert fald ikke være mindre end to. For ellers oplever barnet jo kun den voksne, hvordan man er, og har ikke noget fællesskab med andre børn eller mulighed for at spejle sig i andre børn.”

Det er således ikke nødvendigvis svaret, at børnene indgår i så små grupper som muligt. I forlængelse heraf, påpeges det også af personalet i en af de deltagende vuggestuer, at ekstra hænder (fx udløst af sociale normeringer) ikke nødvendigvis sikre det gode relationsarbejde med børnene, det fordrer også en bagvedliggende pædagogisk organisering. Lederen fortæller:

Det højner ikke kvaliteten. Det gør det ikke. Det handler simpelthen om, at der bliver for mange mennesker på for lidt plads. Det bliver for kompakt, det bliver for presset. Der bliver en tendens til, at man holder op med at tale med børnene. Man taler med hinanden. Det bliver sådan lidt tilbagelænet. Og det har egentlig været en sjov oplevelse, vi oplevede det ad flere omgange.”

Et par af pædagogerne fremhæver i forlængelse af dette, at det for dem ikke nødvendigvis handler om flere hænder, men om færre børn og familier, så de har mulighed for at se, høre, drage omsorg og følge op, hvor det er nødvendigt, og om kontinuitet i deres kollegiale arbejdsrelationer.

Det er således en balanceakt. Der skal ikke være så få børn, at der ikke længere er et børnefællesskab, hvor børnene kan udvikle relationer til hinanden og eksperimentere med deltagelsesmuligheder. Men det synes heller ikke at være løsningen, at der bare fyldes op med ekstra hænder, hvis ikke pædagogikken og kontinuiteten i relationsarbejdet er til stede. Projektet har ikke direkte undersøgt betydningen af de fysiske rammer for arbejdet med de mindre børnegrupper. Det er imidlertid blevet synligt undervejs i projektet, hvordan de fysiske rammer får konkret betydning for børnenes mulighed for at bevæge sig rundt, sidde sammen og fordybe sig i lege. Med lidt plads og mange børn og voksne stiger støjniveauet, og det bliver vanskeligere for børnene at fordybe sig med hinanden i aktiviteter.

Personaleudskiftning påvirker relationsarbejdet – også i de mindre børnegrupper

Som tidligere påpeget har det positiv indflydelse på børnenes relationer til de voksne og til hinanden, når de voksne kan blive i relationer med børnene over tid, og der skabes ro i hverdagen. Når det ikke lykkes for de voksne at blive i samspillet og relationsarbejdet med børnene, enten fordi der er meget personaleudskiftning, eller fordi der er mange andre opgaver, der skal løses, kan det have stor betydning for børnene.

Fra et børneperspektiv ser det bl.a. sådan ud:

Trille (4 år) fortæller forskeren, hvem de voksne på stuen er. Hvem går man hen til, når man bliver ked af det, spørger forskeren. "De voksne", svarer Trille. Nogle særlige voksne eller bare alle?" "Bare alle. LULU er her nemlig ikke mere. Hun er derhjemme. Jeg ved ikke hvorfor, men hun kommer ikke" (medhjælperen LULU har skiftet job et par måneder tidligere). (børnesamtale med Trille, november 2021)

Det observeres gennem projektperioden, hvordan børn ofte efterlades uden forklaringer, når deres vigtige voksne stopper i enten børnehaven eller vuggestuen. Som Trille her nævner, ved hun ikke helt, hvor Lulu er henne – måske derhjemme, måske syg? Hun er i hvert fald ikke i børnehaven og har ikke været der længe. Dette sker i en tid, hvor også Trille har haft et ustabil fremmøde i børnehaven og derfor har haft vanskeligheder med at få adgang til børnefællesskaberne på stuen. Når voksne stopper og nye voksne kommer til, betyder det også, at der må startes forfra i arbejdet med at udvikle viden om de enkelte børn. Konkret medfører det, at viden om børnene ofte går tabt, hvilket får den konsekvens, at nogle børn bliver *socialt usynlige* og dermed ikke støttes i deres deltagelse i børnefællesskaberne. Det bliver derfor en pædagogisk opgave at være opmærksom på, hvordan der kan skabes mest mulig kontinuitet i voksen-barn-relationerne på hverdagsbasis. I de institutioner, hvor der er en forholdsvis stor udskiftning af personale, kan mindre børnegrupper skabe mere overskuelige sammenhænge for både børn og voksne at være sammen i. De mindre børnegrupper kan medvirke til, at personalet, selvom de måske ikke kender børnene så godt, får øje på de enkelte børn og får større indsigt i børnegruppens deltagelsesudfordringer.

Social usynlighed i mindre børnegrupper

I de situationer, hvor børn 'falder ud af børnefællesskaberne' og bliver socialt usynlige, ser det ud til at hænge sammen med, at pædagogerne ikke har blik for børnenes fælles engagementer i børnefællesskaberne. Når der arbejdes med mindre børnegrupper som primært et organiseringsprincip, jf. eksemplet med legezonerne, skal børnene i højere grad selv finde vej til deltagelse. Sammen med en stor personaleomsætning medfører dette en risiko for, at nogle børn bliver socialt usynlige.

Det ses blandt andet med 4-årige Nathaniel, som er en lidt stille dreng, der dag efter dag synes at glide ud af de voksnes synsfelt. Her ses han til samling:

Klokken er 9:30, og JENS (medhjælper) har kaldt til samling. Børnene har faste pladser, og JENS og GERDA (pædagog) hjælper dem på plads. Jeg sidder bag ved børnerundkredsen. Nathaniel (3,8 år) skubber sig bagud, lægger sig op ad mig og

skubber til min arme med sine ben for at få en plads hos mig. JENS og GERDA reagerer ikke på hans initiativ. JENS taler om ugedagene, mens Nathaniel ligger over mine ben i sin egen verden. Han kigger den anden vej, mens han nusser sine krøller. Han forstyrrer ikke de andre børn. Et stykke inde i samlingen har de andre børn talt om farver og sunget en farvesang. Da sangen er slut, ligger Nathaniel på gulvet for sig selv med ansigtet den modsatte vej, mens han ganske lavt synger farve-sangen. Der er ingen, der hører ham [...]

Undervejs i forsøget med de mindre børnegrupper er der en del børn, som Nathaniel, der fremstår som socialt usynlig. De passer sig selv, leger i periferien af børnefællesskaberne og er kun i sporadisk og kortvarig kontakt med de voksne i løbet af dagen, da der enten er en enkelt eller ganske få faste voksne på stuen. Efter et halvt år lykkes det imidlertid at samle en mere stabil personalegruppe på Nathaniels stue, hvilket bevirker, at det pædagogiske arbejde bliver rammesat på ny. Konkret betyder det, at arbejdet med mindre børnegrupper ændrer karakter fra primært at være et organiseringsprincip til også at blive et pædagogisk princip. Det medfører, at personalet langsomt får øje på flere af børnene, bl.a. Nathaniel:

Det er lige før samling. OMAR går og rydder op. KAREN og LULU gør klar til samling.

Nathaniel går rundt for sig selv og smiler. Han tager sin nye kasket af og på, af og på igen. Han kigger på den og smiler. Drengen Shane kommer hen og prikker til Nathaniel, og de to begynder at løbe omkring på stuen – lidt uden formål andet end at de griner og fjoller.

Da OMAR går forbi Nathaniel, ser han lige ned på ham med et smil og siger: "Du har da fået ny kasket". Nathaniel gør sig rank, smiler stort, retter på kasketten og svarer stolt: "Ja!"

Situationen viser, hvad det betyder for Nathaniel og mange andre børn at blive set af det pædagogiske personale, og hvordan det at blive set kan åbne for nye deltagelsesmuligheder.

Over de seneste fire måneder har Omar, Lulu og Karen etableret en struktur på stuen og i dagligdagen, hvor de enkelte børn kan komme til syne. På mange måder fremstår Nathaniel som et subjekt blot ved, at Omar her får øje på ham, lægger mærke til hans nye kasket, ser ham og ser, hvor glad han er for kasketten. Det omsorgsfulde blik og Omars responsive afstemning handler om, hvordan børn, der almindeligvis forsvinder fra de voksnes blik, bliver mødt og dermed bliver synlige for de andre børn og voksne på stuen.

Flere børn i projektet har fortalt om, hvordan de, som Nathaniel, skal være ”gode til at lege og passe på sig selv”. Nedenfor fortæller Wilbert, hvordan det er at gå i børnehave, når man er 5 år og har svært ved at finde ind i børnefællesskaberne til trods for de pædagogiske bestræbelser på, at børnene er i mindre, overskuelige grupper. I dette dagtilbud fungerer arbejdet med de mindre børnegrupper primært som et *organiseringsskema*, hvor børnene opdeles i mindre grupper eller i legezoner ofte uden deltagelsesstøtte fra de voksne, eller hvor de voksne stiller sig ved siden af børnefællesskabet.

Wilbert (5 år) sidder alene ved et bord og lægger nogle alfabetkort ind i en bog om alfabetet. På denne måde er kortene sorteret, når de skal bruges næste gang. Han sidder for sig selv, koncentreret.

Wilbert fortæller, at hans eneste ven, Thyge, ikke er der i dag. Han er også gift med Dina, og hun er der heller ikke i dag, så det er godt, jeg er der, siger han og kigger på mig. "Jeg kan ikke så godt lide støj. Der er ofte meget støj og mange børn", siger Wilbert og holder sig for ørerne, mens han kigger rundt. "I dag er der ikke så meget støj, og så er det lettere at lege. Jeg finder mest selv på lege. Det er ingen, der lægger mærke til mig", siger Wilbert, mens han kigger op i luften. "Kom nu, skal vi testes for Corona, inden vi flyver videre", siger Wilbert og tager min hånd. Jeg placeres på en stol og kan vælge mellem en spyttest eller en næsetest. "Vi bruger ikke dem i halsen", siger Wilbert og laver en dyb lyd i halsen, som om han er ved at blive kvalt. "De er ikke så rare", siger han. Freja kommer hen og er med i røverstuen. Hun virker til at have en god relation til Wilbert. De er begge børn med et udfoldet sprog og en fin fornemmelse for nuancerede lege, der hele tiden udvikler sig – i modsætning til flere af de andre børn, der melder sig ind og ud af legene det meste af tiden. Indimellem er der en mulighed for at lege med Freja, men ellers sidder Wilbert meget for sig selv, når hverken Thyge eller Dina er der. De har begge vinterferie i denne uge.

Der er flere børn som Wilbert og Nathaniel, der kæmper med at få adgang til deltagelse i børnefællesskaberne. På tværs af materialet tydeliggøres det, hvordan pædagogerne har forskellige betingelser for at opdage og støtte børnenes deltagelse i børnefællesskaberne. Når det pædagogiske personale arbejder med *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip*, betyder det, at de i højere grad indgår i responsive interaktioner med mange børn i løbet af en dag og hjælper børnene til at få øje på hinanden som betydningsfulde deltagere. Det medvirker til, at børnenes relationer til hinanden og til de voksne styrkes. Omvendt, når der primært arbejdes *med mindre børnegrupper som et organiseringsskema*, hvor børnene fordeles i mindre grupper uden krav til, hvordan de

voksne deltager og understøtter børnenes deltagelse i børnefællesskabet, virker de mindre børnegrupper ikke nødvendigvis styrkende for børnenes relationer til de voksne eller til hinanden.

Opsamling

Ovenstående analyseafsnit har peget på, hvordan arbejdet med mindre *børnegrupper kan praktiseres alene som et organiseringsprincip*, hvor børnene opdeles i et mindre antal, f.eks. i legezoner. Når der arbejdes på denne måde med mindre børnegrupper, er der ikke nødvendigvis fokus på pædagogikken, på børnefællesskabet eller på, hvordan personalet møder børnenes initiativer responsivt og emotionelt afstemt. I kombination med en stor personaleudskiftning betyder det, at børn, der ikke 'støjer' eller på andre måder skaber opmærksomhed omkring sig selv, usynliggøres. De forsvinder væk fra den 'pædagogiske radar' og må selv tage ansvar for at finde vej ind i børnefællesskaberne.

Der er peget på, at børnegruppen – til trods for, at der arbejdes med *mindre børnegrupper som et pædagogisk princip* – kan være så lille, fx 1-2 børn pr. voksen, at børnenes muligheder for at indgå i forskellige relationer til andre børn og deltage i et børnefællesskab mindskes. I sådanne situationer indtager de voksne en mere fremtrædende rolle, både som rammesættende, men også som korrigerende, der ikke nødvendigvis virker understøttende på børnenes relationer til de voksne eller til hinanden. Ligeledes er der peget på, at flere hænder – og dermed et større antal relationer – heller ikke i sig selv virker understøttende på relationsdannelsen, men at en reduktion af antallet af relationer, som både børn og voksne skal forholde sig til, ser ud til at muliggøre et tættere relationsarbejde.

AFRUNDING: HVORNÅR SKABER MINDRE BØRNEGRUPPER STÆRKERE RELATIONER?

På tværs af de kvalitative analyser er det således muligt at konkludere at arbejdet med mindre børnegrupper virker styrkende for samspillet og for børns deltagelse i børnefællesskabet, hvis det sker med udgangspunkt i *mindre børnegrupper som pædagogisk princip*. Det forudsætter følgende:

- **At personalet har mulighed at fordybe sig samspil og relationsarbejde med få børn over tid.**

Det fordrer arbejdsbetingelser, der muliggør kontinuitet i relationsarbejdet og tilgodeser personalets mulighed for at *blive i samspillet og relationsarbejdet* med børnene og forældrene. Når der er stor personaleomsætning, er nogle af dagtilbuddene lykkedes med at skabe ro i hverdagen for børnene, ved at det pædagogiske personale på stuen har fået mulighed for at fordybe sig i relationerne med børnene og dermed har undgået at blive flyttet rundt på andre stuer. Hermed skabes der ro i en hverdag, der ellers kan være præget af diskontinuitet.

- **At personalet arbejder med at være responsive og emotionelt afstemte i mødet med børnene og får blik for børnenes deltagelse i børnefællesskabet.**

Kvaliteten af det sociale samspil højnes, når personalet er optagede af børnefællesskabet, og hvordan børnene deltager med hinanden, er opmærksomme på hinanden, udveksler med hinanden og bidrager til det fælles. Selv små børn har præferencer for andre børn, bestemte voksne og ting og steder i dagtilbuddet, og når de voksne har øje for dette, styrkes børns udvikling af tilhørsforhold.

Det nære arbejde med relationerne med børnene har også bidraget til, at personalet (særligt i ét af dagtilbuddene) er kommet tættere på børnenes engagementer og har udviklet viden om de enkelte børn og deres præferencer. Denne viden er også blevet anvendt til at skabe transparens i børnenes

daginstitutionsliv, hvilket har muliggjort åbne dialoger, som har virket tryghedsskabende i forældresamarbejdet.

- **At hverdagen er organiseret med ugeplaner, og personalets samarbejde er baseret på gensidig anerkendelse og dialog.**

På tværs af dagtilbuddene er det fremanalyseret, hvordan det kollegiale samarbejde og organiseringen af hverdagen får konkret betydning for pædagogernes mulighed for at understøtte børnenes interaktioner og deltagelse i børnefællesskaberne. Et kontinuerligt kollegialt samarbejde styrker de faglige drøftelser om børnene og medvirker til, at organiseringen af hverdagen begrundes i faglig viden og hensyn til børnelivet. Som et redskab til at understøtte arbejdet med de mindre børnegrupper i hverdagen har alle fire dagtilbud anvendt ugeplaner. Ugeplaner kan, når disse udvikles med afsæt i viden om børnenes hverdag og engagementer, virke understøttende på børnenes relationer til hinanden og til de voksne. I forlængelse heraf kan ugeplaner medvirke til at skabe struktur på en hverdag, hvor der er flere nye voksne med mindre kendskab til børnene. Ugeplanerne kan imidlertid ikke i sig selv sikre, at arbejdet med mindre børnegrupper styrker kvaliteten af relationsarbejdet.

Samlet kan det konkluderes, at hvis arbejdet med mindre børnegrupper skal virke styrkende på børns relationer til de voksne og på børns deltagelse i børnefællesskaberne, stiller det krav til *pædagogikken* og dermed til personalets måde at deltage på. Hvis arbejdet med mindre børnegrupper alene fungerer som et organiseringsprincip, hvor børnene opdeles i grupper med et mindre antal børn – uden blik for børnefællesskabet og for børns præferencer og engagementer – skaber mindre børnegrupper ikke stærkere relationer mellem børn og voksne eller børnene imellem.

UNDERSØGELSESDESIGN OG ANVENDTE METODER

Forsøget med mindre børnegrupper skal give viden om, hvorvidt en praksis med mindre børnegrupper kan bidrage til at øge kvaliteten i de dagtilbud, som indgår i forsøget – særligt for børn i udsatte positioner.

I projektets opstart var der et ønske om at undersøge, om arbejdet med mindre børnegrupper også kunne spores i trivselsvurderinger og sprogvurderinger, men dette har ikke været muligt, eftersom data for børnenes sprog- og trivselsvurderinger blev genereret for hele institutionen og ikke alene for de børn, der deltog i forsøget.

I den kvalitative undersøgelse er der benyttet en praksisforskningstilgang, hvor viden forstås som distribueret i praksis og udvikles via samarbejde med praksis (Højholt, 2005; 2011). På denne baggrund har forskerne gennem både interviews og observationer inddraget det pædagogiske personale, ledere, forældre og børns perspektiver ved hjælp af følgende metoder og processer:

- **Udarbejdelse af kvalitativ baseline** via interviews med det pædagogiske personale og ledelse i projektets første halvår. Dette blev anvendt til at give en viden om, hvordan pædagogisk praksis blev arrangeret *før* de nye organiseringer. Hermed har det været muligt at identificere udfordringer og muligheder ved organiseringen med mindre børnegrupper.
- **Halvårlige etnografiske deltagerobservationer.** To gange om året har en forsker besøgt hvert dagtilbud og lavet deltagerobservationer, der undersøger børnenes deltagelsesmuligheder og interaktioner. Der er udarbejdet en observationsguide med deltagelsesparametre. Hermed er det sikret, at fokus for observationerne knytter sig til og fokuserer på relationer og interaktioner mellem børn og det pædagogiske personale samt mellem børnene.
- **Månedlige refleksionslogs:** Personalet har undervejs bidraget – så vidt det har været muligt under hensyntagen til den pædagogiske hverdag – med månedlige refleksionslogs i relation til det pædagogiske arbejde med mindre børnegrupper. Der er efterfølgende afholdt reflekterende gruppeinterviews med inddragelse af ovenstående refleksionslog.
- **Interviews med forældre.** I projektperioden er udvalgte forældre blevet interviewet med fokus på deres oplevelse af og erfaringer med at have børn i et dagtilbud, hvor mindre børnegrupper udgør en del af hverdagens praksis.

- **Børnesamtaler.** I projektperioden er der afholdt interviews med udvalgte børn om deres hverdag i dagtilbuddet for at få blik for, hvordan børnene oplever deres institutionshverdag med børn og voksne, der er rammesat af de mindre børnegrupper.
- **Årlige workshop med de deltagende institutioner.** Der er i denne sammenhæng gjort status på projektet med fokus på forskernes observationer, gensidig videndeling, inspiration og refleksion mellem de deltagende institutioner og forskere.

Tilsammen har disse forskellige metodiske tilgange bidraget med en bred og nuanceret viden om, hvilke betydninger de mindre børnegrupper har for henholdsvis børn, det pædagogiske personale og forældrene. Ligeledes har projektet søgt gennem partcipatoriske metodiske greb og tilgange sammen med pædagogerne og deres ledere at skabe viden om (og svar på) de problematikker og nye muligheder, der har vist sig i arbejdet med mindre børnegrupper.

I undersøgelsen af forsøget med mindre børnegrupper har følgende forhold udfordret de metodiske grebs vidensgenerering om den pædagogiske praksis:

1. Stor variation i måderne, som forsøget med mindre børnegrupper blev afprøvet i de enkelte dagtilbud, hvilket har gjort det vanskeligt at sammenligne det pædagogiske arbejde på tværs af dagtilbuddene.
2. Halvårlige etnografiske observationer af to dages varighed er meget lidt i en pædagogisk praksis med stor udskiftning af personale. Forudsætter kontinuerlig genforhandling af adgang til praksis.
3. Manglende deltagelse af personale til workshops, grundet stort arbejdspress, hvilket har bevirket, at videndeling på tværs af dagtilbuddene om deres forskellige måder at arbejde med mindre børnegrupper på ikke har været mulig.
4. Vanskeligheder for personalet med at arbejde med refleksionslogs som understøttende for arbejdet med de mindre børnegrupper.

Samtykke og GDPR-retningslinjer

Der er indgivet mundtligt samtykke fra alle informanter på baggrund af informationsskrivelse og gennemsyn af interviewguide. På baggrund af information til personalet har lederen i de enkelte institutioner givet skriftligt samtykke til observationsstudiet. Alle interviews er transskriberede, og observationer er udskrevet. Alle navne i såvel interviews som observationer er anonymiserede med skelen til den originale fordeling af køn og etnicitet. I observationerne optræder både pædagoger og pædagogmedhjælpere. Disse benævnes med deres titel eller benævnes samlet som det pædagogiske personale. Observationsnoter og transskriptionerne opbevares af Københavns Professionshøjskole

efter GDPR-retningslinjerne. Alle dokumenter, der er anvendt, er offentligt tilgængelige dokumenter. Institutionernes navne er ændret til pseudonymer af hensyn til sikringen af anonymitet. Fuld anonymitet er dog vanskelig, da alle institutioner er lokaliseret i en navngiven kommune.

De kvantitative træk omfatter oplysninger om personaleomsætning, andelen af uddannet personale og den socioøkonomiske sammensætning for børnegrupperne med henblik på at kunne skitsere rammevilkårene for forsøget. De kvantitative udtræk sker under hensyntagen til den reviderede juridiske forordning for anvendelse af persondata (GDPR), ligesom KP overholder alle etiske og lovgivningsmæssige regler for god forskningsskik, anonymitet og behandling af personfølsomme oplysninger. De anvendte data er opgjort på et aggregeret institutionsniveau, og de er derfor ikke personhenførbare.

LITTERATURLISTE

- Allardt, E. (1989) *An updated Indicator System. Having, Loving, Being*. Helsinki: University of Helsinki.
- Andersen, P.Ø. & Kampmann, J. (1988) *Vuggestuen – hverdag og utopi*. København: Gyldendal.
- Bjørnstad, E. & Samuelsson, I.P. (2012). Hva betyr livet i barnehagen for barn under tre år?: en forskningsoversikt. Høgskolen i Oslo og Akershus
- Cosaro, W. (1985) 'Entering the Child's World: Research Strategies For Studying Peer Culture' In. *Friendship and Peer Culture in the Early years*. New Brunswick, N.S. Ablek.
- Dalli, C., White, E. J., Rockel, J., Duhn, I., Buchanan, E., Davidson, S., ... Wang, B. (2011). Quality early childhood education for under-two-year-olds: What should it look like? A literature review. New Zealand: Ministry of Education
- Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) (2017) *Relationer og interaksjoner i dagtilbud*. En forskningskortlægning. København: EVA
- Dreier, O. (2008): *Psychotherapy in Everyday Life. Learning in Doing. Social, Cognitive, & Computational Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eide, B.J., Winger, N., Wolf, K.D. (2019) Alt henger sammen – Hverdagslogistikk og små barns muligheter for tilhørighet i barnehagen. *Nordisk Barnehageforskning*. 2019; 18:115 <https://dx.doi.org/10.7577/nbf.2688>
- EVA TEMA (2021) Nr. 23 SMÅ GRUPPER I LYSET AF PANDEMIEN. Danmarks Evalueringsinstitut 2021
- Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) (2018) *Relationer og interaksjoner i dagtilbud*. En forskningskortlægning. København: EVA.
- Gulløv, E. (2004) *Institutionslogikker som forskningsobjekt*. I: Ulla Ambrosius Madsen (red.) *Pædagogisk antropologi – refleksjoner over feltbaseret viden*. København. Hans Reitzels Forlag.
- Højholt, C. (2011) Højholt (2011) (red.) *Børn i vanskeligheder, Samarbejde på Tværs*. København. Dansk Psykologisk Forlag.

Højholt, C. (2005) (red.) *Forældresamarbejde – forskning i fællesskab*. København: Dansk Psykologisk Forlag.

Kjær, B. (2010) *Inkluderende pædagogik. God praksis og gode praktikere*. Akademisk forlag.

Kousholt, D. (2006) *Familieliv fra et børneperspektiv. Fællesskaber i børns liv*. Ph.d.-afhandling indleveret ved Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter.

Munck, C. (2017). *Små børns fællesskabelse i en flertydig vuggestuepraksis* ph.d.-afhandling. Roskilde: Roskilde Universitet.

Munck, C. & Marschall, A. (2022) Om børns relationer til de andre børn og til de voksne. (s. 243-356). *Tæt på pædagogik i dagtilbud*. Hans Reitzels forlag.

Stanek, A.H. (2011) *Børns fællesskaber og fællesskabernes betydning: analyseret i indskolingen fra børnehaven til 1. klasse og SFO*. Ph.d.-afhandling indleveret ved Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet.

Stern, D (2000). *Spædbarnets interpersonelle univers*. København. Hans Reitzels Forlag.

Trevarthen, C & Aitken, K.J. (2001) Infant Intersubjectivity: Research, Theory and Clinical Applications. *Child Psychology Psychiat.* Vol.42. No.1. s.3.48. 2001. Cambridge University Press.
